

A TÖRTÉNELMI NAPLÓ FORDÍTÁSÁNAK KIHÍVÁSAI

A naplók sok szempontból a történelem hiteles forrásai. Igaznak bizonyult, hogy noha személyes szűrőn keresztül, mégis legtöbbször alapvetően hitelesen őrzik meg az adott történelmi pillanatot (Peterecz 2018: 46–47). Számtalan esetben fordul elő, hogy egy magánszemély naplója – függetlenül attól, hogy az illető esetleg betöltött-e politikai-diplomáciai funkciót vagy sem – ismeretlen részleteket tár fel, és mindenképpen egyéni megközelítést használ, tehát gazdagítja a történelemtől birtokolt ismereteinket, és formálja az arról alkotott képünket. Ilyen esetben sokszor olvashatunk olyan személyes megjegyzéseket és véleményeket, melyek publikus formában nem születtek volna meg, vagy csak igen cenzúrázott változatban kerültek volna kinyilvánításra. Éppen ezért az ilyen naplók bemutatása a minél nagyobb nyilvánosság előtt fontos, hiszen a legfelsőbb gondolatokkal gazdagodunk. Külön érdekesség, ha egy külföldi ír naplóbejegyzéseket egy általa látogatott országról és az ott élő emberekről, illetve az őt ott körbevevő kulturális atmoszféráról. Az ilyen naplókat a befogadó nyelvre, adott esetben magyarra fordítva több esetben is olvashatjuk, bár messze nem elég gyakran. A legismertebb példa valószínűleg az amerikai Harry Hill Bandholtz naplója, aki 1919 végén tartózkodott hazánkban (Bandholtz 1993). Idegen nyelven írt naplóknál azonban több szempont is jelentkezik, amit egy fordító kihívásként élhet meg. A jelen tanulmány¹ egy amerikai katonatiszt részben magyarországi tartózkodása alatt született naplóbejegyzéseinek fordításakor talált kihívásokkal szeretné megismertetni az érdeklődőket.

Egy napló fordítása esetén felmerül a kérdés, milyen típusú szöveggel állunk szemben. Irodalmi szöveggént viszonyuljunk a szöveghez, vagy szűken értelmezett történelmi forrásként? Más szavakkal: csak a szöveg lényegét adjuk vissza számos evidens fordítási előírást betartva, vagy a szerző irodalmi stílusát is próbáljuk közvetíteni? A napló születésének sajátos körülményei és esetleges egyedi nyelvezete további kihívásokkal állíthatja szembe a fordítót.

Nicholas Roosevelt 1893-ban született amerikai diplomata, katonatiszt, újságíró, politikus, közíró és egyéb közéleti aktivitásokról ismert személy volt a huszadik században.

¹ A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

Sorsának alakulásában nyilván meghatározó volt családi neve, hiszen a szélesebben értelmezett családból ketten is amerikai elnökök lettek, nevezetesen Theodore Roosevelt (1901–1909) és Franklin Delano Roosevelt (1933–1945). Nicholas Rooseveltet különösen az előbbihez állt közel, aki több szempontból pótapja volt, és részben saját gyerekeként nevelte. Így N. Roosevelt már korán beleszórt a felső tízezer politikai elitjének világába, s ez meg is határozta világnézetét és politikai hitvallását, legalábbis abban az értelemben, hogy sok szempontból a Theodore Roosevelt-féle szemléletet (konzervatív értékek, de progresszív politikai felfogás) követte. Nevének és tehetségének köszönhetően eléggé ismert fiatalember lett belőle, aki az első világháború idején csöppent igazán a diplomáciai élet vérkeringésébe, amikor is 1919-ben századosi rangban az amerikai béke delegáció tagjaként Európában tartózkodott. Ilyen minőségben látogatott el Budapestre is a Coolidge-misszió tagjaként (lásd Roosevelt 1919, Coolidge–Lord 1932 és Magyarics 1997). Nem sokkal ezután újságírásra adta a fejét, és a *New York Times*, majd a *New York Herald Tribune* lapok külpolitikai szerkesztője, illetve tudósítója lett. Rendszeresen publikált könyveket is az amerikai külpolitikát illetően, de nem egy útikönyvet is írt. 1930-ban Herbert Hoover elnök magyarországi követnek nevezte ki, és ebben a minőségében két és fél évet töltött hazánkban. A második világháború alatt ismét dolgozott az amerikai kormánynak, majd nem sokkal később visszavonult, de további könyveket jelentetett meg politikai emlékeiről, főzésről és természetvédelemről. Nicholas Roosevelt 1982-ben halt meg. Az itt bemutatott és elemzett naplójegyzések 1919-es franciaországi, ausztriai és magyarországi tartózkodása alatt születtek.

N. Roosevelt 1918 legvégén és az 1919-es év első felében a fent már említett Coolidge-misszió tagjaként töltött hosszabb időt Bécsben, és innen tett rövidebb-hosszabb küldetéseket Magyarországra és Romániába. Ennek a misszióknak fő feladata volt tájékoztatni a Párizsban székelő amerikai béke delegációt a közép-kelet-európai térségben zajló napi folyamatokról, és információt biztosítani Franciaországban dolgozó kollégáik számára. Az N. Roosevelt által lejegyzett naplórészletek azért is fontosak, mert a magyar történelem egy igen viharos és szomorú időszakáról adnak krónikát egy kívülálló szemével. A korszak és forradalmi jól ismertek a magyarok számára, jól feldolgozott történelmi korszakról van szó, de viszonylag kevés eredeti lejegyzés ismert, amit ezekben a hónapokban készítettek; ráadásul nagyon kevés külföldi szemtanú örökölte meg élményeit. N. Roosevelt viszont nemzetisége és beosztása miatt olyan kivételesen helyzetben volt, hogy a kor számos főszeplőjével folytathatott többszöri alkalommal is diskurzust (mint például Károlyi Mihály, Teleki Pál vagy Apponyi Albert), s éppen a Tanácsköztársaság kikiáltásakor is Budapesten tartózkodott. Pontosan ezért az ezekben a napokban és hetekben lejegyzett megfigyelései és gondolatai hűen tükrözik egy amerikai katonatiszt benyomásait az 1919-es Magyarországról,

a magyarországi eseményekről és a magyarokról. Noha 1953-ban megjelent *A Front Row Seat* című könyvében mintegy harminc oldalon foglalja össze az 1919-es kéziratot, több szempontból hatalmas változtatásokat eszközölt. Erősen megcenzúrázta a bő három évtizeddel korábbi észrevételeit, s gyakorlatilag egy naplóbejegyzést sem idézett, inkább csak utalt bizonyos dolgokra – néha ezért eredeti gondolatai rejtve maradtak. Az eltelt időben híressé vált személyeket helyezte 1953-as könyvében a középpontba, s így pont a magyarokkal való kontaktusai kerültek háttérbe – s éppen ezek a magyar olvasóközönséget talán leginkább izgató részei naplójának. Az eredeti szöveg zabolátlan kiszólásai is eltűntek a tömörített szövegből, így az eredeti szöveg adja vissza hűen N. Roosevelttel akkori világlképét.

Értelemszerűen vannak bizonyos szempontok, melyeket bárminemű idegen szöveg fordításánál figyelembe kell venni. Az evidens nyelvtani és szemantikai feladatok mellett szükséges a forráskultúra és célkultúra megfelelő ismerete, hogy egyes elemek az egyik nyelvi közegből a másikba minél kisebb információvesztéssel lehessenek átültethetők. Mivel a tanulmány górcsőbe vett napló katonatiszttól származik, esetenként a kor amerikai katonai berkeiben használt szakszavak és szlengkifejezések szintén problémát okozhatnak. Ugyanez igaz más nyelvhasználati területekre is, mint azt hamarosan látjuk.

Nicholas Roosevelttel szinte napi szinten, néha egy-két napos késéssel, de mindig friss emlékezettel rögzített eseményeket és véleményeket naplójába. Nyelvezete alapjában a huszadik század elejének művelt angolja, amit számtalan helyen viszont a kor informális kifejezései tarkítanak, és sok esetben a szerzőre jól jellemző szarkasztikus hozzáállás tör keresztül a lapokon. Mindez azért fontos, mert noha az alapszöveg legnagyobb része fordítási szempontból nem jelent különösebb kihívást, az adott kor és hely amerikai szlengje vagy más speciális nyelvhasználata már esetenként igen. Emellett szembeötlő a sokszor túl tömör mondatok száma, mindez esetenként nyelvtanilag tökéletlen formában, de mégis jól kifejezve a szerző gondolatait. Ez a technika egyébként szintén sokszor jellemző egy naplóbejegyzésre, hiszen számtalan esetben a szerzőnek nincs elegendő ideje gondolatait lejegyezni, s az idő szűkössége tömörítést igényel. Szintén érdemes megemlíteni a szerző számára idegen és ismeretlen neveket, illetve a részben ebből gyökerező gyakori elírásokat, amelyek szintén jelentős mértékben megnehezítik a fordító feladatát. Néhány példával érdemes illusztrálni a kihívást jelentő eseteket, szövegrészeket, amelyek megoldásának bemutatásával egyben ez a tanulmány segítséget is kíván nyújtani más, hasonló helyzetbe kerülő olvasónak és fordítónak.

Az egyik fő probléma nem is magát a fordítást mint technikát, hanem a szöveg olvasó elé tárását illeti. Nevezetesen, a száz évvel ezelőtti események számos szereplője és

eseménye nem lehet ismert az átlagolvasó előtt, így a fordítás maga nem feltétlen viszi közelebb az olvasót a szöveg teljes megértéséhez. Tehát *explicitációt* kell alkalmazni, azaz a szöveget a magyar olvasó számára értelmezhetővé és lehetőleg gördülékennyé tenni. (Klaudy 1998: 80–85; Gutt 2014: 71) Hiába fordítjuk le például a szöveget magyarra és magyarosra, a sok ismeretlen név óhatatlanul megértési nehézséget szül. Viszont mivel jelen esetben a háttérismereti különbségek történelmi tudáskülönbségekből, illetve a fennálló tudáshiányból adódnak, így a rengeteg többletinformáció annyira szétfeszítené az eredeti szöveg fordítását, hogy más módszert kell alkalmazni. Az én választásom ebben a fordítási helyzetben a rövid annotáció. Tehát az olyan neveknel, eseményeknel és esetleges kifejezéseknél, melyek fontos alap- vagy többletinformációval bírnak a történet szempontjából, egy pár soros, az idősakra vonatkozó tömör adatismertetést közlök. Az annotáció vagy lábjegyzet így mint az explicitáció egyik, a törzsszövegtől független módja jelenik meg. Ez a módszer megkönnyíti a különböző szereplők elhelyezését a történelmi és földrajzi környezetben, amire szükség van, hiszen a naplóbejegyzések átívelnek szinte egész Európán, és hosszabb, igen mozgalmas időszakot tárgyalnak. Ez a módszer abból a szempontból is jó, hogy lehetővé teszi az olvasóközönség számára a választást: akik egy-egy nevet ismernek, nem kell hogy az annotációt is elolvassák; ellenben azok, akiknek zavarók az ismeretlen nevek, segítségül hívhatják az adott pár soros plusz információt. A könnyebb érthetőség kedvéért a cikk további részében bemutatott példáknál is így járok el, hogy a tanulmány olvasóival érzékeltessem ennek a fordítói megoldásnak a mibenlétét. Természetesen ez a fajta adatgyűjtés legalább annyi időt és alapos felkészülést igényel, mint maga a szöveg angolról magyarra történő fordítása. Hogy megvilágítsam, pontosabban miről is van szó, álljon itt néhány konkrét példa, melyek mind N. Rooseveltnaplóbejegyzéseiből lettek kiválasztva, melynek bibliográfiai adatait a tanulmány után közlöm.

N. Rooseveltnaplóbejegyzések idején jól ismert és számára egyértelmű figurák voltak. Azonban száz évvel később, ha valaki kezébe veszi a kéziratot, ez nem feltétlen van így. Ilyen eset például, amikor egy diplomátát említ több ízben is, akit csak Grew-nak hív. Az amerikai történelem ezen időszakában járatos olvasónak a név sokat mond, hiszen a huszadik század első felének jól ismert amerikai diplomatájáról van szó. A magyar közönségnek azonban valószínűleg szinte teljesen ismeretlen a férfi neve. Ezért olyan rövid ismertető szükséges, amely a szöveg megértéséhez és élvezetéhez elégséges: „Joseph Clark Grew (1880–1965), amerikai diplomata, az első világháború első felében amerikai ügyvivő Bécsben. Később nagykövet volt Dániában, Svájcban, Törökországban és Japánban. 1924-től három évig külügyminiszterhelyettes volt.” Mint látható, nem az egész életmút ismertetem, mert az túl hosszú,

és az 1919-es események szempontjából talán érdektelen is lenne. Csak a korszakra és annak közvetlen megelőző és követő időszakára vonatkozó információt közlök, mert úgy hiszem, ez kielégíti az olvasó esetleges kíváncsiságát az ismeretlen személlyel kapcsolatosan.

Hasonlóan elbizonytalaníthatja az olvasót, amikor korabeli és már nem létező újság-névvel találkozunk. A szövegben N. Rooseveltnél magától értetődő természetességgel ír róla, hiszen akkor ismert orgánusról volt szó, de egy évszázaddal később nem ez a helyzet, különösen, amikor nem magyar lapról van szó. Tehát amikor egy német lapról, a *Die Rote Fahne*-ről ír, a következő kis kiegészítés segíti az olvasót: „*Die Rote Fahne*, szélső-baloldali lap Németországban, először rövid ideig a Spartacus Szövetség, majd a Német Kommunista Párt heti lapja 1933-ig, amikor a nácik betiltották.” Ez a kétsoros információ megint megfelelő kontextusba helyezi az olvasottakat; az olvasó képet kap és fogalmat tud alkotni az említett lapról és annak jelentőségéről, a történetben játszott bárminemű szerepéről. Esetlegesen földrajzi nevek is magyarázatra szorulnak. Ilyen a következő példa, amikor a szerző a Wabash folyót említi: „Wabash folyó, az Egyesült Államok középnegyed részén található.” Ez a rövid megjegyzés nem csupán földrajzilag segít eligazodni, de egyben jelzi azt is, hogy az említett térség nem a legfejlettebb, urbanus Amerika része, hanem az elmaradottabb, vidéki térségről van szó.

Értelemszerűen a száz évvel ezelőtti nyelvhasználat is egy esetenként megjelenő probléma. A nem szakszöveget fordító személy gyakran találkozik különböző szavakkal, amelyek helyes fordítása, tartalmának visszaadása sokszor nehézségbe ütközik. Természetesen egy évszázaddal korábban és egy másik kultúrában használt szleng fordítása komoly kihívást jelent. A fordító nem lehet mindig tisztában az akkori nyelvhasználat informális kifejezéseivel, hiszen a szlengek sajátja a viszonylag rövid élettartam és speciális kifejezésmód. N. Rooseveltnél naplójában viszonylag kevés a klasszikus szlengnek nevezhető terminus. Ennek egyik oka, hogy a társadalom felépítéséből adódóan a szlengek kevésbé voltak elterjedtek és közismertek, mint manapság. Az 1910-es években tapasztalható urbanizáció mértéke arányaiban ugyan hatalmas volt a tizenkilencedik századhoz képest, de az információáramlás sokkal lassabb volt a maihoz képest, így ha valahol meg is jelent egy szleng, annak sokkal több időre volt szüksége, hogy elterjedjen, illetve kisebb esélye volt országos szinten gyökeret verni. Talán a legjobb példák erre a rasszista terminusok, amiknek megemlézése azért is indokolt, mert N. Rooseveltre és a szélesebb értelemben vett amerikai közép- és felső középosztályra oly jellemző volt ebben az időszakban ezek használata. Sőt, egyesek még ma is fennmaradtak. Ilyen például a „digo” (*wop* és *dago*), mely szót rendszeresen használja az olaszokkal

kapcsolatosan, sokszor bántóan. Íme egy eklatáns példa: „nekem úgy tűnik, mintha ezek az átk...tt digók valamit susmusoltak volna a magyarokkal, és jól tudták, mit tesznek Károlyi és a forradalmárok. De ez egy igen veszélyes játék – és az ember mérges gázzal játszik, legalábbis ami a digókat illeti.” (A szerző e nyelvi fordulattal az első világháború idején bevetett mérges gázokra utal, amelyek az első vegyi fegyverek voltak a háborúk történetében.) Ma már politikailag nem korrekt az ilyen nyelvhasználat, de a napló eredetisége megkívánja ezek pontos visszaadását, így tükrözve híven az akkori gondolkodást és értékrendet.

A katonai nyelvhasználat mint eseti szakzsargon jelenthet egy másik kihívást. N. Rooseveltt századosi rangban szolgált ekkor, és magától értetődően saját naplójában gyakorta használt olyan szavakat, illetve rövidítéseket, melyeket az őt körülvevő katonai világban napi szinten használtak. Ezek idegen nyelvre fordítása megint többször problémát jelent. Természetesen vannak példák, melyek nem okoznak komoly kihívást. Például a „V. F.” egy „vezérkari főnök” lábjegyzettel evidensé teszi a katonai rangot, illetve annak rövidítését. Ugyanez a helyzet az „A. E. H.” rövidítés esetében, ami az „Amerika Expedíciós Hadsereg”-et jelöli. De az amerikai gyalogság „C” felszerelése már komolyabb kihívás elé állítja az olvasót, és a fordítót is. Itt a következő annotáció segíti az olvasót: „közepes minőségű amerikai első világháborús katonai felszerelésre utal”. Ezzel nyilvánvalóvá válik, hogy a naplóban lejegyzett olasz katonai felszerelés minősége nem volt első osztályú. Egy további érdekes példa, ami ötvözi a szlenget, a katonai nyelvhasználatot és az amerikai történelem ismeretét, a „kemény lovasok” esete. Aki nem ismeri behatóbban az amerikai történelmet, illetve a spanyol–amerikai háborút (1898), annak a kifejezés vajmi keveset mond. Ezek a kemény lovasok (*Rough Riders*) egy Theodore Rooseveltt szervezte önkéntes lovas különítmény volt a spanyol–amerikai háború idején. Nevük egybeforrta a sikeres katonai kampánnyal Kuba szigetén, a hősiesség patriotizmusával és egyben Theodore Roosevelttel, aki részben ennek köszönhette hallatlan népszerűségét. Amennyiben ilyen részletek nem kerülnek tisztázásra, a magyar olvasó elveszhet a szövegben, és kevéssé élvezetes szórakozás vár rá.

További kihívást okoznak az elírások. Egy naplóban nem meglepetés, hogy a kézzel írott sorok tartalmazzanak elírásokat. Ezek többsége viszonylag könnyen kezelhető probléma. Meglepő azonban, hogy a szerző helyenként saját honfitársai nevét is elírta. „Campagndi” szerepel Campagnoli helyett, aki kollégája volt a Coolidge-misszióban, bár ez nyilván véletlen elírás, nem szisztematikus hiba. „Dekker”-t ír A. R. Decker helyett, aki amerikai újságíró volt, a *Chicago Daily News* először római, majd bécsi tudósítója. William B. Causey amerikai katonatiszt neve helytelenül „Casey”-ként szerepel, míg

„Simmonds”-ot ír Frank Herbert Simonds helyett, aki neves amerikai újságíró és író volt, dolgozott a *New York Tribune*, *New York Evening Post* és a *New York Sun* lapoknál. Noha az első kettő példa evidens módon nem angolszász név és bevándorlók gyermekeire utal, s ezért talán jobban érthető az elírás, a második két példa meglepő, különösen a kor jól ismert újságírójának, Simonds esetében. Mindazonáltal ezek viszonylag könnyen kezelhető és utólag beazonosítható személyek. Az is előfordul, hogy N. Rooseveltnél egyéb angolszász neveket is rosszul rögzített – például Sir Herbert Ernest Hart esetében, akit következetesen „Harts”-nak nevez naplójában. De ugyanez volt a helyzet Sir Thomas Andrew Alexander Montgomery-Cuningham esetében is. A brit katonatisztet folyamatosan „Cunningham”-nek írja. Vagy meg lehet említeni Sir Ernest Charles Thomas Troubridge-ot is, akit 1919-ben neveztek ki admirálisnak, tehát nem akárki volt, de neve „Trowbridge”-ként szerepel.

A nagyobbik baj ott jelentkezik N. Rooseveltnél naplóbejegyzéseivel is, amikor idegen, tehát nem amerikai, de még csak nem is angolszász neveket ír le. A fenti példák után nem megdöbbenő, ha az amerikai fül számára a francia, német, olasz, de különösen a közép-európai nyelvekben előforduló nevek sokszor leírhatatlan problémát jelentettek számára – szó szerint. Még ha N. Rooseveltnél beszélt is németül és franciául, lengyelül, magyarul vagy románul viszont nem, így rengeteg esetben írt el neveket, és nem csupán a számára egzotikus nyelveken, hanem németül is. Vannak olyan esetek, ahol csak egy betűnyi elírás van, ami szerencsére a beazonosítást nem nehezíti meg különösen. Ilyen példaként lehet megemlíteni az osztrák „Weisskirchner” esetét, akit eredetileg Richard Weiskirchnernek hívtak, s a tévesztés azért is érdekes, mert a keresztényszocialista politikus ekkor éppen Bécs polgármestere volt. De szintén ez volt a helyzet Ernst Martin Benedikt esetében, aki ekkor a *Neue Freie Presse* főszerkesztőjeként dolgozott. Vele egyébként rendszeresen találkozott N. Rooseveltnél, de következetesen „Benedict”-nek írta a nevét. De ugyanide kívánczik Johann Nepomuk di Paoli osztrák diplomata is, akire a naplóbejegyzések „di Paoli”-ként emlékeztek. „Dernberg” szerepel Bernhard Dernburg helyett, aki német bankár és politikus, a Német Demokrata Párt egyik alapítója, s tíz évig a párt parlamenti képviselője, 1919-ben rövid ideig pénzügyminiszter és kancellárhelyettes volt. Az 1919-ben weimari kormányfő Philipp Scheidemann „Scheidmann” lett, míg a szintén nagyon jól ismert Theobald von Bethmann Holweg, éveken át a Német Birodalom korábbi kancellárja „Holwig” lett. Nyilván ezek nem katasztrófális különbségek, s néha a kiejtés megengedi a N. Rooseveltnél feljegyzett lehetőséget is, és legtöbb esetben nem igényel különösebben nagy kutatómunkát beazonosítani ezeket a személyeket.

Összeségében maguk a névelírások azért jelentenek problémát a fordító számára, mert amennyiben kevésbé ismert szereplőről van szó, akiről a történelem nagyrészt megfeledkezett, akkor roppant nehéz beazonosítani az adott személyt száz év elmúltával. Ha például egy köztisztviselőre történik utalás, de a nevet elírták, akkor ember legyen a talpán, aki képes kinyomozni, kiről is volt szó. Sokszor ez gyakorlatilag lehetetlen vállalkozás. Az akkori adatbázisok hiányosak vagy nem elérhetőek, esetleg mindkettő fennáll, így a fordító komoly dilemma előtt áll. Egy bevált és gyakori lehetőség az ilyen esetekben a név mögé beilleszteni a „[sic]” jelzetet, ami tájékoztatja az olvasót, hogy a szövegben található név nagy valószínűséggel el van írva az eredeti kéziratban. Lábjegyzetben lehet jelezni részletesebben is, hogy esetleg kiről van vagy lehet szó, vagy éppen a tényt, hogy nem volt a személy beazonosítható. Ha viszont sok ilyen szereplő van – mint N. Rooseveltnaplóbejegyzéseiben is –, akkor az egyik megoldás lehet a sok apró mellékszereplőről nem venni tudomást, hiszen ezek az emberek a tágabb narratíva szempontjából nem fontosak. Ha egyikük vagy másikuk jelentősebb epizódszerephez jut, érdemes tájékoztatni az olvasót, hogy erről a személyről nem sikerült adatot találni. Ez nyilván elvesz valamennyit az eredetiségből és a történelmi arcképcsarnokból, de legtöbbször valóban csak mellékszereplők esetében nem sikerült beazonosítani hibásan vagy helyesen leírt nevű személyeket.

Külön érdemes megemlíteni N. Rooseveltnapló magyar nevekkal kapcsolatos elírásait. Magyar vonatkozású neveknél meg lehet említeni a következő példákat. „Podmanicki” – Podmaniczky Tibor Géza Sándor, magyar arisztokrata, orvos és műfordító, a Károlyi-kormány idején a külügyminisztérium követségi tanácsosa. „Garbi” – Garbai Sándor, magyar újságíró és szociáldemokrata politikus, a Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács elnöke, a kommunista rendszer bukása után néhány napig a Peidl-kormányban közoktatásügyi miniszter. „Pogani” – Pogány József, magyar újságíró, irodalomkritikus és politikus. Szociáldemokratából kommunistává vált és a Tanácsköztársaság idején hadügyi, később külügyi és közoktatási népbiztos volt. „Szereny” – Szerényi József, magyar újságíró, könyvszerző és politikus, 1905-től 1910-ig kereskedelemügyi államtitkár, 1918-ban kereskedelemügyi miniszter. Szerencsére magyar fordítóként ezek az esetek legtöbbször kezelhetők, de néha komoly kihívást és zavart okoznak, s nem egyszer csak komoly utánajárással sikerült beazonosítani a szereplőket, akikre N. Rooseveltnapló utalt.

Fontosak a történelmi utalások, amelyek szintén nem feltétlenül magától értetődőek mindenkinek. Ilyen példa lehet a *Lusitania* óceánjáró esete. Noha az első világháború történetét ismerők között sokaknak jól ismert a névvel kapcsolatos esemény és annak

jelentősége, sok magyar olvasó nem ismeri az esetet. Itt is érdemes egy rövid annotációval segíteni: „A *Lusitania* egy brit óceánjáró volt, amelyet egy német tengeralattjáró torpedózott meg 1915. május 7-én. A támadás következtében 1198 ember vesztette életét, köztük 128 amerikai. Noha hatalmas felháborodás kísérte az esetet, és sokan azt hitték, az Egyesült Államok hadba lép, végül diplomáciai jegyzékek váltásával a német és amerikai felek egyelőre elsimították a félreértéseket.” Az előbb leírtak igazak Wilsonra és az ő 14 pontjára is. Sokan nem ismerik vagy csak homályosan emlékeznek az egykori amerikai elnök békeprogramjára, illetve annak jelentőségére. Itt is segíteni kell az olvasót egy rövid lábjegyzettel: „Wilson 14 pontja, az amerikai elnök 1918. január 8-án kihirdetett politikai javaslatai a háború utáni viszonyokra. Lényege egy liberális világrend, amelyben a nemzeti önrendelkezés főszerepet kap.” Utolsó ilyen példának érdemes megemlíteni a „teljhatalmú megbízottak”-at. Ez a kifejezés az amerikai béke delegáció vezetőire utal. Szintén segíteni kell az olvasót az eligazodásban: „az amerikai béke delegáció négy bizottsági vezető tagjára utal: Frank Lyon Polk, Tasker Howard Bliss, Robert Lansing és Henry White.”

Az előbb említett esetek, melyek megnehezítik a fordító dolgát, csak további kutatómunkával kezelhetők. Számos lexikont kell fellapozni és a mai technológiának köszönhetően interneten elérhető adatbázist kell felkeresni a felmerülő problémák lehetséges tisztázásra, esetleges annotáció készítésére. Sokszor azonban ezek nem elegendők, vagy a például elírásból fakadó problémákon nem lehet ilyen módon felülkerekedni. Egy személyes megoldási lehetőség, amit megint csak a modern technológia nyújt: az internet segítségével megkeresni olyan embereket és intézményeket (elsősorban történészek, levéltárok, esetlegesen külügyminisztériumok jöhetnek szóba), akik és amelyek megfelelő információval rendelkezhetnek a kérdéses – elsősorban személyekkel kapcsolatos – pontok tisztázásában. Az információ szabad és gyors áramlása rengeteg válaszhoz tudja juttatni a fordítót.

Amikor N. Rooseveltt franciául történt párbeszédet idéz az eredeti szövegben, ezt magyarra fordítottam ahelyett, hogy meghagytam volna franciául, és a lábjegyzetben adtam volna meg a fordítást. A választásom azért esett erre a módszerre, hogy az olvasott szöveg gördülékenyebb legyen. Így talán a szerző eredeti szándékait felülírtam, de észszerűbbnek tűnt ez a megoldás. Hogy egyértelműbb legyen, mire utalok, íme egy példa. Ha a magyar átlagolvasó ezt olvassa: „J'ai reçu la réponse du Gouvernement [sic] Karolyi,” amely mondatra jön a kérdés, „Oui, mon Colonel. Et qu'est-ce qu'il dit?,” akkor nem segítettük az olvasót. Ezért inkább a következő magyar fordítás fogadja őket: „Megkaptam a választ a Károlyi-kormánytól.” „Rendben, Ezredes. És mit mondott?”

Így nem török meg a törzsszöveg lendülete azzal, hogy hosszabb időt kell a lábjegyzettel foglalkozni.

De talán a legfontosabb mindezen szempontok mellett az a kérdés, hogy egy történelmi szöveget milyen hozzáállással fordítsunk magyarra. Mennyire szabad vagy kell a fordítónak ragaszkodni a szöveghez? Mennyire szabad, lehet, esetenként kell eltérni, milyen mértékben szükséges „magyarosítani” a szöveget? Természetes, hogy a fordító a legmesszemenőbbig vissza szeretné adni mind az eredeti szöveg tartalmát, mind annak filozófiáját. Ez sokszor az angol és magyar nyelvek közti inherens különbség miatt beavatkozást kíván meg a fordítótól. Óvatos műveletről van szó, hiszen a célnyelvi szövegnek mindenképpen megfelelően kell tükröznie a szerző gondolatvilágát. Ez viszont legalább további két dolgot feltételez. Az egyik, hogy a fordítónak jártasnak kell lennie – ha nem is feltétlen szakértői szinten – az adott történelmi korban, és az érintett országok közti viszonyokat is ismernie kell. Emellett tisztában kell lennie a felidézett alakok és események tágabb keretben elfoglalt szerepével, fontosságával, a narratívával való viszonyukkal. Csak ha mindezek egyszerre valósulnak meg, állíthatjuk, hogy a naplót, történelmi feljegyzést, kordokumentumot megfelelően tártuk a célközönség elé, és hogy híven közvetítettük a történelem krónikásának kalandjait és gondolatait.

Források

Roosevelt, N. A History of a Few Weeks. Box 18, Nicholas Roosevelt Papers. Syracuse University Libraries, Syracuse, NY, United States.

Irodalom

Bandholtz, H. H. 1993. *Napló nem diplomata módra – román megszállás Magyarországon*. Budapest: Magyar Világ Kiadó.

Coolidge, H. J. – Lord, R. H. 1932. *Archibald Cary Coolidge: Life and Letters*. Boston and New York: Houghton Mifflin. 192–216.

Gutt, E.-A. 2014. *Translation and Relevance: Cognition and Context*. 2nd ed. London and New York: Routledge.

Klaudy Kinga 1998. Explication. In Baker, Mona (szerk.): *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge.

Magyarics Tamás 1997. Amerikai missziók a Magyar Tanácsköztársaság idején. *Múltunk* 42/4: 3–38.

Peterecz Zoltán 2018. A fordítás mint kódfejtés – egy diplomata naplóbejegyzései. In Vermes Albert (szerk.): *A fordítás arcai 2017*. Eger: Líceum Kiadó.